

Т. В. КОВТУН
ЩОБ І НАУКОВО, І ПОПУЛЯРНО

Науково-популярна мова, передаючи інформацію, користується спеціальними засобами, прийомами популяризації тексту. Прагнення авторів наукових праць зробити досягнення науки доступними широкому колу читачів цілком закономірне у вік НТП. Адже наукову інформацію сприймають не тільки фахівці, тому виникає потреба шукати відповідні форми вираження, широко використовувати арсенал виразних мовних ресурсів.

Значна кількість науково-популярних видань адресується учням, студентам, слухачам університетів культури, тобто тим, для кого знайомство з конкретною книжкою може вплинути на вибір професії, визначити коло захоплень. Прагнучи встановити з таким читачем контакт, автори нерідко використовують спеціальні стилістичні прийоми, що імітують ситуацію безпосереднього спілкування. У такому випадку ми маємо справу з прийомом стилізації. Суть цього явища, на думку Т. Г. Винокур, полягає в наслідуванні якого-небудь стилю не заради інформативної повноцінності, а з метою знайти більш виразний стилістичний засіб. «Пародіювання» ситуації безпосереднього спілкування в письмовому тексті зумовлює використання в науково-популярному творі мовних одиниць усної мови, як діалогічної, так і монологічної. До останніх ми зараховуємо, зокрема, вставні конструкції. Вставні конструкції ніби раптом з'являються у тексті, а семантична і структурна відокремленість їх привертає увагу, робить комунікативно важливими. Вставний фрагмент допомагає також виявити особистість автора тексту, його ставлення до повідомлюваного, передбачає ніби бесіду з читачем. Автор здійснює науковий пошук, зацікавлено розповідає про нього. Характер мовлення автора й визначає комунікативні якості тексту.

Вставні конструкції надзвичайно різноманітні з погляду змісту. Функції їх у науково-популярному тексті відрізняються від їх можливостей у художньому стилі.

Перш за все, досить чітко виділяються групи вставних конструкцій, що мають стилістичні ознаки власне наукового стилю: 1) дають переклад терміна на мову-джерело, пояснюють його значення, походження; 2) є вказівкою на джерело, що цитується; 3) включають додатковий коментар власне наукового характеру та ін. Звичайно це невеликі за обсягом, непоширені структури, як, наприклад, «Словники М. Левченка (1874) і Ф. Піскунова (вид. 2, 1882) містили надто обмежений матеріал (відповідно 8 і 15 тис. реєстрових слів), щоб виконувати нормалізуючу роль» (Рідне слово).

Типовими ознаками таких вставних конструкцій є відсутність специфічних для усної мови слів і виразів емоційно-експресивного забарвлення. Вставні конструкції зустрічаються також і у власне наукових текстах, хоча, як правило, різноманітні довідкові матеріали частіше розташовуються в кінці сторінки або статті розділу, монографії. Очевидно, це викликано бажанням авторів максимально зберегти послідовність, логічність викладу, не відвертати увагу читача-фахівця від провідної думки наукової праці.

Специфіка науково-популярного викладу, прагнення довести наукову інформацію до читача-нефахівця дозволяють зробити вставні конструкції інформативно вагомішими, емоційно і експресивно насиченішими фрагментами. Так, наприклад, авторську індивідуальність, її активність у тексті передають форманти, змістом яких є суб'єктивні почуття, враження автора, його ставлення до предмета мови, напр.: «Читач відчує (не може не відчувати) естетичну насолоду від зустрічі з новим словом тільки тоді, коли труднощі, пов'язані із сприйняттям... не будуть занадто великими, непереборними» (Культура слова). Вставні конструкції також містять пояснення, мотивування авторських оцінок, висновків, пор.: «Пригляньмося уважніше до таких, наприклад, уривків, що мають не лише високу художньо-образну, а й наукову (так, саме наукову, з погляду мовознавства) вартість...» (Культура слова).

Урізноманітнюють текст вставні конструкції — звертання до читача з метою активізувати його думку, уяву, привернути увагу до окремих, комунікативно важливих моментів висловлювання: «Стосунки у колективі — а це дуже важливо! — добрі...» (Наука і

суспільство); «Краще сказати: «Біля Києва є (а не знаходяться) дуже мальовничі заповідники» (Життя слова). Часом такі фрагменти виражають запрошення читача до співтворчості, до спільних спостережень: «Еlevator, про який ідеться, двокрилий (І це, уявіть, технічний термін!)» (Наука і суспільство).

Наведені приклади вставних конструкцій є свідченням спрямованої на конкретного (здається, навіть на присутнього) адресата, читача.

Велику групу різноманітних за змістом вставних конструкцій об'єднує спільна мета їх використання — забезпечення зрозумілості, однозначного сприйняття наукової інформації. Вони можуть:

1) характеризувати важливі в комунікативному відношенні фрагменти основної частини речення: «Російське «лук» (до речі, зустрічається воно і в українських діалектах) давньонімецького походження» (Життя слова);

2) містити уточнення: «В народнорозмовній українській мові довгий час була поширена (та й досі вживається) пошання форма: Мати прийшли» (Життя слова);

3) тлумачать малозрозумілі або нові для читача слова: «З'явилися «слова-одноденки», що засмічували літературну мову: оскалина (гримаса), подолля (шлейф), прийомини (манера) і т. д.» (Рідне слово).

Науково-популярним текстам притаманна підкреслена аргументованість, конкретність викладу. Саме цим пояснюється велика кількість у цих текстах вставних конструкцій, що містять приклади і коментарі до них: «Промовець... не може порушувати норми вимови звуків, по-своєму наголошувати слова (наприклад, м'яко вимовляти шиплячі, оглушувати приголосні в кінці слів і складів, наголошувати предмет замість літературного предмет, читання, писання замість правильних читання, писання)» (Життя слова).

Тенденція до використання різними авторами (вченими, письменниками) цілком визначених типів вставних конструкцій є свідченням їх належності до популярних прикметних ознак даного підстилю. Ці конструкції мають специфічні для усної мови емоційно-експресивні елементи: слова і звороти розмовної мови; модальні слова із значенням суб'єктивної модальності; еліптичні конструкції; закличні та окличні речення з яскраво вираженою експресивністю. Всі вони практично відсутні у наукових текстах, оскільки характерні для останніх ознаки точності, ясності, послідовності викладу не потребують уточнень, пояснень, додаткових характеристик та спеціально виражених, експресивних підкреслень. Відомо, що емоційно-експресивні індивідуальні елементи певною мірою «руйнують» таку стильову ознаку, як об'єктивність викладу.

Проте і в суто наукові тексти така інформація при умові комунікативної необхідності вводиться авторами в основну частину висловлення. І хоч втрачається певною мірою синтаксична стрункість наукової фрази, проте вставні конструкції у науково-популярних текстах виявляються доречними, оскільки разом з іншими стилістичними прийомами забезпечують доступність наукової інформації.